

Бітківська Г. В.

кандидат педагогічних наук,

Гуманітарний інститут

Київський міський педагогічний університет

імені Б. Д. Грінченка

ОСОБЛИВОСТІ ВИВЧЕННЯ ЛІТЕРАТУРИ СЕРЕДНІХ ВІКІВ

У ЗАГАЛЬНООСВІТНІХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДАХ

Ключові слова: література середніх віків, середньовічні мотиви, французький героїчний епос.

Чому виокремлено саме середньовічну літературу? По-перше, захоплює естетичне й етичне значення мистецтва цієї доби. Микола Гоголь у своїй відомій лекції про середні віки захоплено визначав: «Никогда история мира не принимает такой важности и значительности, никогда не показывает она такого множества индивидуальных явлений, как в средние века. Все события мира, приближаясь к этим векам, после долгой неподвижности, текут с усиленною быстротою... они составляют узел, связывающий мир древний с новым; им можно назначить тоже самое место в истории человечества, какое занимает в устроении человеческого тела сердце...» [1, 23]. Про це серце писав відомий культуролог, літературознавець С. Аверінцев: «Середньовічне серце — чистота, простота, пристрасть до правильності, гіркота від непорядку й жахить. Багато непорядку й жахить; серце пам'ятає, незважаючи на це про ідеал, жде, надіється, живе, молиться, покладається на одного Бога, як Він поведе. Хто насправді в цей час веде людину? І хто керує спільнотою?» Ці питання стосуються вічних проблем, вони звучать актуально й для сьогодення.

По-друге, середньовічні мотиви досить часто використовуються в сучасному мистецтві й літературі, наприклад, за мотивами опери К. Орфа «Карміна Бурана» було здійснено постановку грандіозного світлового шоу; відлуння мотивів «Роману про Трістана та Ізольду» ми знаходимо у творі Ірен Роздобудько «Гудзик» тощо.

У програмі із зарубіжної літератури на вивчення цієї теми орієнтовно визначено 15 годин. Відповідно до вікових особливостей восьмикласників акцентується жанрово-тематичне вивчення матеріалу — повна назва теми «Жанрово-тематичне розмаїття середньовічної літератури» [2, 46]. На

вступному уроці доцільно згадати ті відомості, які учні здобули на уроках всесвітньої історії та історії України, вони створять необхідний історичний фон для вивчення середньовічної китайської (Лі Бо, Ду Фу) та персько-таджицької лірики (Рудакі, Омар Хайям, Гафіз). Керуючись не хронологічною послідовністю, а родовою єдністю й тематичною спорідненістю, можна продовжити вивчення поезії, тепер уже західноєвропейської: творчості провансальських трубадурів й лірики вагантів. З одного боку, творчість згаданих поетів є репрезентативною щодо основних культурно-історичних регіонів доби Середньовіччя, з іншого, рекомендовані в програмі художні тексти надають змогу зробити висновок про подібність їхньої тематики, наприклад, антиклерикальні мотиви, іронічне ставлення до свого суспільного стану, заклик до насолоди радіщами життя в персько-таджицькій ліриці та ліриці вагантів; тема природи в китайських поетів і вагантів; оспівування кохання, жіночої краси в персько-таджицькій і куртуазній ліриці тощо.

Крім згаданих творів, із середньовічної літератури вивчаються французький героїчний епос «Пісня про Роланда» й «Божественна комедія» Данте Аліґ'єрі. Вивчення методичної літератури та власний педагогічний досвід надають підстави для висновку, що учні мають певні труднощі не лише в засвоєнні естетичних особливостей згаданих творів, а іноді їхнього змісту. Водночас цю проблему можна успішно розв'язати добором ефективних педагогічних методів і прийомів.

Визначаючи методи й прийоми для вивчення середньовічної літератури (особливо епічної), ми можемо використати досвід видатного медієвіста Йогана Гейзінґи, який, осягаючи сутність середньовічних явищ, керувався ідеєю «історичної сенсації»: для нього це був несподіваний прорив у справжню історичну подію, дотик до суті речей, переживання істини за допомогою історії. Учений писав, що безпосередній контакт з минулим може дати лише «уява, розбурхана рядком хартії або хроніки, виглядом гравюри, звуками старої пісні» [5, 9].

Як викликати таку історичну сенсацію? Виразним читанням тексту на уроці, тим більше якщо йдеться про героїчний епос, який у часи свого створення сприймався на слух.

Рекомендація вивчати саме французький героїчний епос «Пісня про Роланда», на нашу думку, є дуже вдалою, оскільки обсяг твору доступний восьмикласникам, епос зберігся повністю, здійснено кілька високохудожніх перекладів українською мовою (два вже у ХХІ ст.), видання яких містить і докладні зауваги перекладачів, що сприяє проникненню в таємниці тексту оригіналу. Крім того, у цьому епосі втілюється сам рицарський дух того часу, про що прекрасно сказано в уже цитованій лекції Миколи Гоголя. Він вважає, що глибинною, внутрішньою перевагою середньовічних подій є «колоссальність

исполинская, почти чудесная, отвага, свойственная одному только возрасту юноши, и оригинальность, делающая их единственными, не встречающими себе подобия и повторения ни в древние, ни в новые времена» [1, 26]. Утіленням відваги, зятятої, пристрасної, такої, що не зважає на голос розсудку, і є у французькому епосі — граф Роланд, у давньоукраїнському — князь Ігор.

Окремо хочемо висловити деякі міркування щодо використання перекладів українською мовою «Пісні про Роланда». Нині відомо три такі переклади: Василя Щурата (1884), В. Пащенко і Н. Пащенко (опубл. 2003), І. Качуровського (2002–2003, опубл. 2008). Крім того, є переспів М. Терещенка (40-і роки ХХ ст.), Ігор Качуровський називає ще анонімний переклад, який був опублікований у хрестоматії Олександра Білецького [3, 180]. У підручниках із зарубіжної літератури для 8 класу загальноосвітніх навчальних закладів пропонується за звичай переклад одного автора, про достоїнства перекладів своїх попередників пишуть самі послідовники [3, 175–186], [4, 172–173]. Водночас було б добре, якби учні мали змогу ознайомитися з кількома перекладами, оскільки В. Щурат та В. і Н. Пащенко перекладали «Пісню...» п'ятистопним ямбом, а І. Качуровський розміром оригіналу — десятискладовим силабічним віршем. Восьмикласникам можна запропонувати виконати практичні завдання на визначення віршового розміру тирад в перекладах різних авторів. Це сприятиме поглибленню теоретико-літературних відомостей, які учні здобули на уроках української літератури, а також усвідомленню здобутків і труднощів перекладацької справи.

Загалом у методичній літературі опубліковано значну кількість методичних розробок уроків, присвячених вивченню «Пісні...»: у них описано цікаві й різноманітні прийоми для засвоєння учнями історичної основи епосу, визначення його проблематики, характеристики головних персонажів, ролі фантастичних елементів і описів природи тощо. Водночас хочемо акцентувати увагу щодо епізодів, яких здебільшого торкаються побіжно, а вони важливі для усвідомлення такої важливої ознаки середньовічної культури як теоцентризм.

Перекладач і дослідник «Пісні...» Вадим Пащенко цитує думку французького дослідника, який стверджує, що «в окремих тирадах «Пісні про Роланда» панує дика велич, відчувається дивна атмосфера варварства, змішана з християнською доброчесністю. Тому ці маленькі суворі та стислі рядки просто заворожують» [4, 171]. Чи не найважливіший у цьому плані епізод смерті Роланда:

Роланд почув себе в обіймах смерті —
Смертельний холод в голові і серці.
Лягає під ялину ниць Роланд,
Притис до серця меч і Оліфант.
Він ліг обличчям до країни маврів,

Щоб Карл сказав своїй дружині славній,
Що граф Роланд умер — та перемиг.
Згадав ще раз Роланд свої гріхи
Й простяг у небо рукавичку праву.

(Переклад В. Щурата)

На те, що Роланд не має страху перед смертю, дотримується певного ритуалу й покидає земний світ як справжній християнин, звертав увагу М. Бахтін у лекціях з курсу середньовічної літератури, прочитаних у Мордовії. Дійсно, почувши наближення смерті, Роланд звертається до Бога, щоб послав він по його душу ангела, турбується про збереження свого меча й рога, тричі кається в гріхах й простягає до неба праву рукавичку (CLXVIII–CLXXVI). Зберегти меч для воїна було важливим у всі часи, бо це свідчення його доблесті, для Роланда — ще й християнська святиня:

О, Дюрандаль! Ти краса і святиня:
Скільки реліквій є у твоїм руків'ї:
Там зуб Сан-Педро, кровинка Сан-Базиля,
Там волосок патрона Сан-Дениса,
Ще й клопоть риз од святої Марії.
Це був би гріх — віддати тебе невірним —
Лиш християнам ти повинна служити...

(Переклад І. Качуровського)

Окрім сакрального значення, цей епізод є завершальним у стосунках «васал — сюзерен»: Карл Великий як сюзерен вручає рукавичку своєму васалові на знак виконання певного доручення, у даному випадку — прикривати відхід військ франків. Виконавши доручене, васал повертає рукавичку сюзеренові, а якщо це неможливо, то Господові, який фактично є найвищим сюзереном, адже саме від Нього Карл отримує наказ захищати християн в землях Біри (CCXCI).

Вивчаючи цей твір, ми не можемо не звернути увагу учнів, що його образи отримали нове життя в інших творах мистецтва: книжкових мініатюрах (Карл Великий дарує Роландові іспанську марку, Гейдельбергський манускрипт, XII ст.; мініатюри у «Великих французьких хроніках», XV ст. та ін.), вітражах Шартського кафедрального собору, численних пам'ятниках тощо. Окрема сторінка належить графічним роботам видатного сучасного українського художника Сергія Якутовича, якими проілюстрований переклад «Пісні...» В. Пащенко і Н. Пащенко [4].

Серед перспектив подальшого дослідження особливостей вивчення середньовічної літератури в загальноосвітніх навчальних закладах ми розглядаємо тему комічного в літературі середніх віків, адже сміх легким штрихом присутній навіть у такому серйозному тексті, як «Пісня про Роланда»

(наприклад, Роланд дещо нешанобливо обіцяє королю Карлу піднести, як яблуко, корони всіх королів (384–387) або знущання кухарів з Ганелона (1821–1829) тощо). Особливо виразно тема присутня в міській літературі, проте методика її вивчення в середній школі розроблена ще недостатньо.

Список використаних джерел:

1. Гоголь Н. В. О средних веках // Гоголь Н. В. Собрание сочинений: В 8 т. — Т. 7. — М.: Правда, 1984. — С. 23–34.
2. Зарубіжна література. 5–12 класи: Програма для загальноосвітніх навчальних закладів / За заг. ред. Д.С. Наливайка. — К., Ірпінь: Перун, 2005. — 112 с.
3. Пісня про Ролянда / Зі старофранцузької мови розміром оригіналу переклав Ігор Качуровський. — Львів: Астролябія, 2008. — 196 с.
4. Пісня про Роланда / Пер. В. Пащенко і Н. Пащенко. — К., 2003.
5. Хейзинга Й. Осень Средневековья. — М.: Айрис-пресс, 2004. — 544 с.

Анотація

У статті визначено своєрідність мистецтва середніх віків, запропоновано методичні рекомендації щодо вивчення літератури середніх віків у загальноосвітніх навчальних закладах, виокремлено середньовічні мотиви у французькому героїчному епосі «Пісня про Роланда».

Ключові слова: література середніх віків, середньовічні мотиви, французький героїчний епос.

Annotation

The peculiarities of medieval art were defined in the paper. The methodical instructions to the medieval literature teaching at schools were offered. The medieval motives in French heroic epos “The Song about Roland” were distinguished.

Key words: the medieval literature, medieval motives, French heroic epos.